

Олексій СІГОВ

ОГЛЯД КОНФЕРЕНЦІЇ
“УПРАВЛІННЯ УНІВЕРСИТЕТОМ І
УНІВЕРСИТЕТСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ ЗА
УМОВ АВТОНОМІЇ”

Важко говорити про можливість суттєвих змін у справі становлення університетської автономії доти, доки виші намагатимуться розв’язувати труднощі, пов’язані з цим питанням, поодиночі. Наразі є очевидною потреба в спільній діяльності, у глибокому діалозі на рівні університетів. Налагодженню таких відносин безсумнівно сприяють різноманітні конференції, де представники різних університетів отримують змогу не лише поділитися власними проблемами, а й зустріти справжніх однодумців, для яких питання університетського самоврядування чи вдосконалення бібліотек є не менш актуальними. З огляду на це конференція “Управління університетом і університетське самоврядування за умов автономії”, що відбулася у лютому 2006-го року в стінах Національного Університету “Киево-Могилянська Академія”, стала справжньою подією. Учасниками конференції були представники багатьох університетів України: Харківського Національного Університету ім. В. Каразіна, Дніпропетровського Національного Університету, Чернівецького Національного Університету ім. Ю. Федьковича, Українського Католицького Університету, Донецького Національного Університету, Львівського Національного Університету ім. І. Франка, Університету економіки і права “Крок”.

Можна стверджувати, що діалог насправді виявився дуже плідним: питання автономії поставало в усій його неоднозначності і різнобічності. Окрім того, представники різних вишів отримали реальну нагоду поділитися власним досвідом і отримати корисні поради з найбільш актуальних питань. Перш за все, мова про проблеми університетського самоврядування і функціонування університетських бібліотек.

Відкриваючи конференцію, зі вступною промовою до всіх учасників звернувся о. Борис Гудзяк, ректор Українського Католицького Університету. Так, іще на самому початку пролунала думка, котра стала лейтмотивом усієї конференції: “Запровадження університетської автономії все ж поступово долає певні перепони і, раніше чи пізніше, вона безперечно здобуде державну підтримку і визнання”. Попри той очевидний факт, що питання університетської автономії слід вирішувати на більш широкому рівні, ніж окрема університетська спільнота, дуже часто пов’язані з цим проблеми ми лишаємо осторонь. Тому настільки важливим є свідчення о. Бориса: “Я приїхав сюди з питаннями, які стоять перед нами у Львові в Українському Католицькому Університеті, і які, на мою думку, є спільними для всіх нас – це питання бібліотеки, кадрів, ролі студентів в автономному навчальному закладі...”

Інший важливий наголос, який зробив о. Борис, стосувався ролі студентської спільноти у справі розвитку університетів: “Для мене особливо цікавим питанням... є питання партнерської і творчої участі студентів у житті їхніх університетів. Надзвичайно важливо, щоб студенти усвідомлювали себе інтегральною частиною університетської спільноти, а не тільки споживачами певних послуг, запропонованих університетом”.

Під час пленарного засідання пролунало ще багато цікавих думок. Так, Володимир Моренець віце-президент НаУКМА, у своїй доповіді головну увагу звернув на засади формування навчальних планів. В. Моренець чудово усвідомлює всі труднощі, пов’язані з цим нелегким процесом. Ділячись досвідом НаУКМА з цього питання, він запропонував нову в цьому аспекті тезу: “Канонічну частину навчальних планів, очевидно, має визначати професійне коло – той мінімум, який потрібно дати бакалаврові і магістрові з певної спеціалізації. Але й цього замало в межах нашої країни. Мені здається, що такі канони потрібно давати на рецензію нашим партнерам на Заході в тих поважних університетах, продукт яких визнається в усьому світі”.

Інший важливий момент формування навчальних планів – питання вибірковості дисциплін. “На сьогодні вибіркові курси існують у багатьох університетах, але чи означає це реальну можливість для студента обрати з-поміж чогось?.. Ми робимо досить успішну спробу запроваджувати реальну вибірковість –

протягом двох тижнів ми виставляємо на запис кількість курсів, значно більшу, ніж реально студент може охопити, отже, кожен має свободу вибору”. На думку В. Моренця, надання студентіві можливості самому обирати дисципліни – це не лише особливість формування навчального плану (адже, зрештою, такий підхід значно ускладнює роботу працівників кафедр і деканатів); перш за все йдеться про те, що надання студентіві свободи вибору є найпершим свідченням творення духу свободи в стінах університету: “Я думаю, що самоврядність і вибірковість, а з нею і специфіка вишу, неповторність його починається як з можливості запропонувати реальну вибірковість, так і зі спроможності студента реалізувати цю вибірковість”.

Цю саму тему підняв у своїй промові інший представник НаУКМА, Володимир Панченко, віце-президент НаУКМА. Він окреслив коло питань, які із необхідністю потребують вирішення у разі, коли мова заходить про свободу вибору дисциплін. Ці питання можуть бути сформульовані в такий спосіб: 1) співвідношення вибіркових і обов’язкових дисциплін у навчальних планах; 2) перелік навчальних дисциплін; 3) терміни, в які здійснюється вибір дисциплін; 4) технології запису на вибіркові дисципліни; 5) можливість корекції обраних курсів.

Інша важлива проблема, яку було піднято Юрієм Холіним, проректором з навчально-методичної роботи ХНУ ім. В.Н.Каразіна, стосується налагодження комунікацій між різними університетами і взаємодії зі студентськими організаціями: “Сфери компетентності тих, хто навчається, і тих, хто навчає, такі різні. І цей аспект необхідно враховувати в наскільки завгодно автономному університеті”. Ю. Холін наполягає на тому, що будь-які зміни, котрі стосуються менеджменту університету, мають бути виваженими і відповідати завданням управління й розвитку університету. Зокрема, участь студентів в управлінні навчальним закладом має відповідати рівню їхньої компетентності і мірі відповідальності.

Представники Дніпропетровського національного університету В. Іваненко та О. Кочубей, проректори Дніпропетровського національного університету, поділилися своїми враженнями від діяльності Гуманітарного центру як самоврядного осередку в Дніпропетровському національному університеті. У переліку важливих заходів Центру можна визначити окремі блоки:

1) Інформаційна, методична, консультаційна робота – підбір в окремі “досьє” необхідних інформаційних матеріалів для учасників виховного процесу.

2) Участь у підготовці та проведенні науково-теоретичних, науково-методичних, науково-практичних конференцій, семінарів та студентських олімпіад. Гуманітарний центр надає всебічну практичну допомогу у забезпеченні високого організаційного і методичного рівня, культури їхнього проведення відповідно до європейських стандартів.

3) Презентації наукових праць учених ДНУ, письменницьких творів, видавництв. Ці заходи проводяться за широкої участі науковців, викладачів, аспірантів, студентів, ЗМІ.

4) Діяльність, спрямована на формування духовних цінностей та соціальної орієнтації студентської молоді. Під цим варто розуміти реалізацію програми, котра передбачає приділення особливої уваги розвитку студентської ініціативи, талантів, створенню умов для самовираження і самоствердження студентів.

Діяльність такого Центру сприяє тому, що “в університеті впорядковано та задіяно досить гнучкий і динамічний механізм управління виховним процесом на всіх рівнях адміністративної вертикалі та студентського самоврядування”.

Уже під час пленарного засідання було піднято питання розвитку і вдосконалення діяльності університетських бібліотек. Говорячи про унікальність багатьох книг, що є власністю університету, Олег Шилюк, директор наукової бібліотеки Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, торкнувся питання, яким чином можливо забезпечити широкий доступ читачів і при цьому зберегти фізичний стан книг. Як цілком доречно зазначив О. Шилюк, у цьому зв'язку необхідно вести мову про створення електронної бібліотеки.

Розвиток університетського самоврядування – чи не найголовніше питання, яке слід обговорювати, коли заходить мова про прагнення запровадити університетську автономію. Важливо розуміти, що це питання є багатостороннім, а відтак існує потреба розглянути одразу кілька його аспектів.

Як доречно зазначила Наталя Шульга, віце-президент НаУКМА, для всіх університетів України зараз є актуальним

питання відновлення наукової діяльності: “В усьому світі в найкращих університетах наука стоїть на першому місці, оскільки це спосіб вироблення нових знань. І цей спосіб мислення настільки продуктивний, що спричинив вибух технологій, спрямованих на покращення життя людини. Тому вісімка найрозвиненіших країн називає себе суспільством, базованим на знаннях. І тому наука має таке колосальне значення в освіті”.

Цікавим є підхід, який пропонує Н. Шульга в якості першого кроку до розробки цієї сфери. На її думку, необхідним є якісне оновлення системи звітності в університеті, котра “може бути однією з рушійних сил для його удосконалення, реформування і розвитку”. При цьому слід враховувати особливості функціонування внутрішньої та зовнішньої систем звітності. Внутрішня система відбиває спільність і специфіку вишу за критеріями, які закладаються. Крім того, вона допомагає чітко простежувати функціонування різних підрозділів, адже “сучасний університет – це консорціум шкіл, центрів, інститутів, які виконують різні функції і мають різні напрямки для звітності”. Інший важливий аспект – це “розробка системи стимулів: стимули, закладені у звітності, також залежать від специфіки закладу” (наприклад, для науково-викладацького закладу ними можуть бути публікації у провідних наукових журналах, за які викладач отримуватиме винагороду). Внутрішня система звітності сприяє формуванню кадрової політики. Якщо університет прагне посісти високе місце у світі, він запрошуватиме до співпраці тих людей, які зможуть його підсилити і допомогти в досягненні цієї мети.

Коли йдеться про зовнішню звітність, то перш за все мається на увазі розробка PR-у університету: “З інформації, дібраної у звітах, фактично формується реклама університету”. Так, наприклад, важливим є надання доступу до порівняльної статистики діяльності університету за роками: ця інформація допомагає студентам обрати для себе навчальний заклад, ознайомившись із усіма його можливостями, програмами і здобутками. Крім того, інформація з веб-сторінки може бути використана державними контролюючими органами, оскільки є відкритою і прозорою. Більше того, вона може формуватися згідно із запитамі і вимогами контролюючих органів. Основним критерієм оцінки діяльності університету, який повинен бути відображений у звітності, є ефективність. У тому, що стосується

внутрішньої системи, передбачається ефективність у таких питаннях: ефективність освітнього процесу, наукового процесу, сервісу, розвитку і прогнозування, фінансування, преміювання і корпоративності.

Вдало розбудована система звітності сприятиме вваженості політики добору кадрів і створенню оптимальних умов для роботи, адже, як переконана Н. Шульга: “Найкращі науковці мають викладати в університетах”. Показники, які зможуть свідчити про якість діяльності університету, – це досягнення власних випускників та досягнення професорсько-викладацького складу; крім того, оцінкою якості є отримання найвищих галузевих премій: “Університетом мають закладатися критерії як внутрішні, так і стосовно своїх прагнень і становища у світі”.

Під цікавим кутом зору запропонував розглянути проблему самоврядування Володимир Турчиновський, директор відділу планування і розвитку Українського Католицького Університету: “Суть справи полягає не тільки в тому, чи зможе один або й два українські університети кинути виклик старій моделі і, героїчно долаючи тисячі бюрократичних перешкод і десятки стереотипів, переродитися та віднайти нові ефективні моделі університетської діяльності. Набагато важливіше, чи вдасться посіяти зерна змін в українському освітньому і науковому просторі, які в найближчому майбутньому зможуть витворити цілком новий контекст університетської діяльності. Мова про контекст, який буде конкурентним, але водночас відкритим для співпраці; в якому радикально шануватимуться академічні свободи, але й визнаватимуться моральні принципи; в якому творча і професійна самореалізація найталановитіших відкриватиме нові горизонти для здібних студентів і молодих науковців; в якому для переважної більшості громадян фінансова підтримка університетів стане їхньою внутрішньою потребою, а держава, фінансуючи університетські наукові дослідження та освітні проекти, зможе втриматися від спокуси тотального контролю над університетами”.

Оглядаючи ретроспективно процес розбудови рідного йому університету, В. Турчиновський пропонує парадоксальний, на перший погляд, висновок, який у дуже своєрідний спосіб розкриває один із вимірів університетської самоврядності: “Самоврядність передбачає вміння мислити і діяти локально і глобально. На практиці це означає, що, з одного боку, УКУ доводиться докладати чималих

зусиль, щоб, залишаючись уважним і відкритим до розмаїття поглядів, планів і переконань членів нашої університетської спільноти, будувати стратегію власного розвитку і її здійснювати. З іншого боку, справжню складність цього завдання ми зрозуміли, коли в процесі нашої діяльності практично пересвідчилися, що університетське самоврядування не є лише зусиллям, спрямованим на впорядкування освітніх, наукових, кадрових і фінансових аспектів внутрішньоуніверситетської діяльності, й, очевидним чином, плекання автономії університету, має на меті розширення можливостей для служіння університетської спільноти ширшому загалу”.

Крім того, необхідним є створення певної корпоративної культури у стінах університету; вона є умовою вдалої реалізації принципів діяльності, котрі передбачає самоврядування. “Процедура прийняття рішень у контексті самоврядування, – як зазначає В. Турчиновський, – передбачає два важливі моменти: а) зворотний зв’язок із структурними підрозділами університету; б) підзвітність і прозорість університетського життя для громадськості”.

При цьому вкрай важливим виявляється запровадження прозорих механізмів управління людськими ресурсами, що передбачає також делегування керівникам структурних підрозділів університету відповідальності бюджетного характеру. “Керівник кожного відділу УКУ відповідальний за бюджетне прогнозування і бюджетну звітність свого відділу. Наш досвід свідчить, що делегування керівнику бюджетних повноважень і права приймати самостійні рішення в рамках бюджету свого відділу позитивним чином відбилося на ефективності, збалансованості та продуманості діяльності відділів. Участь керівника кожного підрозділу університету у бюджетному процесі стала стимулом для творчого й відповідального визначення пріоритетів розвитку його відділу і формулювання завдань перед своїми працівниками”.

Сергій Махновський, голова студентського профкому ХНУ, погоджується з тим, що питання університетського самоврядування та функціонування органів самоврядування є вкрай важливим, проте застерігає: “По-перше, щоб уникнути дублювання, кожен орган студентського самоврядування повинен мати чітко визначені нормативними документами функції та напрямки

роботи. По-друге, одні й ті самі особи не повинні входити до керівних органів різних самоврядних студентських організацій. По-третє, необхідно робити акцент на залучення широкого загалу студентів до самоврядування, посилюючи цим загальну поінформованість та зацікавленість студентства. Крім того, не можна забувати про активну взаємодію та співпрацю з адміністрацією університету, адже студентське самоврядування – це насамперед спільна відповідальність адміністрації та студентства за розвиток і ефективне функціонування університету”.

Інший досвід, що ним охоче ділиться С. Махновський, полягає в наступному: “Дуже цікавим в нашому університеті є анонімне опитування студентів з приводу якості навчального процесу, рівня викладання тощо. Подібні опитування практикуються в багатьох вузах і дають змогу отримати досить повну та об’єктивну інформацію”.

Говорячи про важливі аспекти становлення студентського самоврядування О. Булавін, Голова студентського профкому ДонНУ, виділяє наступні чотири складові:

1. Централізація у роботі органів студентського самоврядування і профспілкової організації з колегіальними принципами прийняття рішень.
2. Щорічне фінансування з боку адміністрації університету.
3. Представництво студентів у всіх колегіальних органах факультетів та університету.
4. Застосування системи заохочення студентів.

Вдале впровадження такої системи потребує, по-перше, забезпечення інформування студентів про структуру і напрямки діяльності органів студентського самоврядування та, по-друге, вирішення кадрової проблеми.

Звичайно, проблема впровадження студентського самоврядування не обмежується цим колом питань. Але представниками різних вишів було окреслено коло головних проблем та запропоновано шляхи втілення ідеї самоврядування в університетах з огляду на наші реалії.

Як зазначає Ірина Левченко, директор ЦНБ ХНУ ім. В.Н.Каразіна: “Після приєднання вищих навчальних закладів України до Болонського процесу акценти змістилися в бік самостійної роботи читачів. Для цього мають бути створені відповідні умови.

Певною мірою можна погодитися з думкою, що бібліотека – це сфера послуг. Водночас вона є центром культури і спілкування. Разом із багатьма традиційними функціями бібліотеки з'явилися нові". Перш за все, бібліотека по-новому відкриває для себе феномен авторського права, особливо коли йдеться про роботу з матеріалами в електронному вигляді: "Бібліотеки одними з перших стали на шлях *дотримання авторського права*. Серед багатьох прикладів підтвердження цьому є придбання й користування лише ліцензійним програмним забезпеченням". Наразі ключовим питанням є створення віртуальної бібліотеки, адже такою її хоче бачити переважна більшість користувачів. У який спосіб варто долати всі труднощі, пов'язані з процесом створення такої бібліотеки? І. Левченко вбачає розв'язання проблеми у корпоративній діяльності українських бібліотек. На її думку, це допоможе певною мірою спростити цілу низку проблем, пов'язаних із фінансуванням, кадровим потенціалом, відсутністю національної програми і проектів щодо бібліотек, пошуком спонсорів, книгозабезпеченістю, створенням єдиного центру каталогізації.

До питання створення електронної бібліотеки у своїй доповіді звернувся також Михайло Смотр, заступник директора Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. І.Франка: "Необхідність використання електронної форми літературних творів на сьогодні вже ні в кого не викликає сумніву. Особливо це стосується бібліотек, а тим більше бібліотек навчальних закладів. Протягом останнього десятиліття відбувалися значні зміни в законодавстві більшості розвинених країн світу з питань інтелектуальної власності... Практика використання електронних документів уже поширена в переважній більшості академічних бібліотек, а такі напрямки діяльності, як дистанційна освіта просто неможливі без електронних підручників. І в той же час слід визнати, що ця наша діяльність іде не в правовому полі, а винятково у боротьбі з недоліками нашого законодавства".

На підтвердження цього М. Смотр наводить Закон "Про авторське право та суміжні права", де немає жодної згадки про електронний документ. Так само нічого схожого не містить Закон "Про бібліотеки". Як зазначив доповідач: "У питанні використання електронних документів проблема полягає не в порушенні авторського права, а в порушенні майнових прав, що можуть і

не належати авторові твору”. Річ у тім, що, на думку доповідача, зміни в законодавстві мають відбутися вже найближчим часом. З огляду на це варто проаналізувати досвід інших країн, зокрема наших сусідів, щоб не повторити можливі помилки.

“Хоч як дивно, – говорить М. Смотр, – Закон потребує зовсім незначних змін, аби зробити використання електронних документів у бібліотеках цілком легітимним. Ст.22 Закону надає бібліотекам та архівам право на вільне відтворення примірників творів репрографічним способом за умови, що ця діяльність не спрямована на отримання прибутку, та з метою освіти, навчання чи приватного дослідження. Досить розширити поняття “репрографічного відтворення примірників творів”. На сьогодні репрографічним відтворенням (репродукуванням) визначається лише факсимільне відтворення в будь-якому розмірі або фотокопіювання. Створення електронної копії не є репрографічним відтворенням.

Слід зауважити, що електронний підручник і електронна копія підручника – абсолютно різні речі. Якщо перший з них слід визнати самостійним твором, або, в термінах Закону “Про авторське право...”, похідним твором, то електронна копія в графічному або навіть текстовому форматі є лише допоміжним засобом і ніяк не може завдати суттєвої шкоди використанню твору, тому і не обмежуватиме законні інтереси автора.

Іншим можливим шляхом вирішення проблеми є визначення в Законі терміна “відтворення”, під яким розуміють, що будь-хто з будь-якого місця у будь-який час може отримати доступ до цієї інформації. Росія в даному випадку пішла шляхом територіального обмеження, обмеживши доступ винятково приміщенням бібліотеки. Але це не вирішує проблеми дистанційної освіти: вона не має сенсу, якщо ми станемо обмежувати учнів одним приміщенням. Можливо, варто розширити територіальну ознаку або обмежити поняття “будь-хто”, скажімо, для дистанційного навчання – студентами цієї форми навчання”.

Розповідаючи про досвід власного університету, Тарас Тимо, заступник директора бібліотеки УКУ, говорить: “Ми маємо внутрішнє онлайн-середовище для студентів і викладачів університету, в якому, за бажанням викладача, створюється директорія для певного курсу, в якій виставляються матеріали цього курсу... Такий підхід дозволяє полегшити навчальний

процес для студентів та знімає проблему обмеженої кількості примірників часто рідкісних книг і матеріалів, отриманих завдяки особистим контактам викладачів”. Інший напрямок використання внутрішнього ресурсу – розповсюдження візуальних матеріалів.

У своїй промові Вікторія Чьочь, директор Інституту математичного моделювання “Фраксім”, звернулася до питання про авторське право. Як було зазначено, в багатьох випадках викладач при прийнятті на роботу не укладає жодного трудового договору. Слід враховувати, що викладач, коли він виступає у ролі автора, “не може передати всі права, він може передати тільки майнові”. Саме тому В. Чьочь рекомендує в договорі, який викладач укладає з університетом, чітко писати, які права передаються; бажано послуговуватися при цьому Законом “Про авторські і суміжні права”.